

महात्मा जोतीराव गोविंदराव फुले : राजकीय विचार

Prof. Dr. Thore Shivaji Dattatraya

Head of Department of Comm, Research Guide Pune University (Bus Adm & Business Practices), Arts Science & Commerce College, Manmad, Tal. Nandgaon, Dist: Nashik (M.S.)
E-Mail. I.D : drshivajithore217@gmail.com

प्रस्तावना

महात्मा फुले यांच्या कार्यामागील प्रेरणा उदात्त, मूलग्राही आणि व्यापक होती ते प्रत्येक वेळी शोषितांच्या बाजूने खंबीरपणे उभे राहिले होते. ते धर्म भेद भाव करीत नव्हते. फुल्यांच्या मनात शोषितांबद्दल खोल सहानुभूती होती. त्यांच्या सुख दुखाशी ते तादात्म्य पावलेले होते. श्रमिक शुद्राति शुद्रातील सुप्त शक्तीची त्यांना पुरे पुर ओळख पटली होती. नव निर्माण क्षमतेवर त्यांचा विश्वास होता. सामाजिक न्याय व समता यांच्या स्थापनेसाठी ही शक्ती जागृत करण्याची आवश्यकता त्यांना तीव्रपणे जाणवत होती ते जन्मभर प्रयत्नशील होते. म्हणून "सामाजिक क्रांतीचे उदरे अग्रदूत" हा त्यांचा गौरव सथोचित आहे.

चरित्र

जोतीरावाचा जन्म ११ एप्रिल १८२७ साली एका मध्यम वर्गीय शेतकरी कुटुंबात पुणे येथे झाला. त्यांचे मूळ आडनाव गोन्हे आणि मूळ गाव सातारा जिल्ह्यातील कटगुन नांवाचे खेडे होते. पण त्यांचे आजोबा पुण्यात स्थाईक झाले होते. पेशव्यांना फुले पुरविण्याचा व्यवसाय घरात चालत असल्यामुळे त्यांना फुले नावाने लोक ओळखू लागले. जोतीराव एक वर्षांचे होण्यापूर्वीच त्यांच्या आईचे निधन झाले सगुण क्षीरसागर नामक विधवेने त्यांना आईची माया दिली त्यांचे वडील गोविंदराव यांनी त्यांना वयाचा सातव्या वर्षी मराठी शाळेत घातले. परंतु अभ्यासक्रम पुरा होण्यापूर्वीच त्यांच्या शिक्षणात खंड पडला. शिक्षण सोडून त्यांना आपल्या घरच्या बागेत बाग काम करावे लागले परंतु त्यांची बुद्धीमत्ता पाहून त्यांच्या घराशेजारी राहणाऱ्या एका उर्दू शिक्षकांनी व इंग्रज ग्रहस्थानी जोतीरावांना पुन्हा शाळेत घालावे असा आग्रह गोविंदरावांना केला त्यांना ते पटले त्यांनी आपल्यामुलाला इंग्रजी शिक्षणासाठी स्कॉटिश मिशनच्या शाळेत घातले ही जोतीरावाचा जीवनातील महत्वाची घटना होती.

जोतीरावांकडे कुशाग्र बुद्धीमत्ता आणि चिकित्सक कृती होती. विद्यार्थी दशेतच ते धार्मिक, सामाजिक प्रश्नांचा अभ्यास आणि चिंतन करू लागले जोतीरावांनी सन १८४७ साली सार्वजनिक क्षेत्रात प्रवेश केला शालेय शिक्षण पूर्ण केल्या नंतर नोकरी मिळवण्याचा प्रयत्न न करता त्यांनी समाज कार्याला स्वतःला वाहून घेतले.

१८४८ मध्ये सार्वजनिक कार्याला प्रारंभ केला. नंतर त्यांनी केलेले पहिले कार्य म्हणजे पुण्यामध्ये दलितानांच्या मुलीसाठी त्यांनी शाळा काढली. अशा शाळेत शिकविण्यासाठी शिक्षक मिळणे ही दुरापास्त होते म्हणून जोतीरावांनी आपल्या पत्नी सावित्रीबाई यांना स्वतः शिक्षण दिले व त्या मुलींच्या शाळेच्या शिक्षिका बनल्या.

राजकीय सत्ता विषयक दृष्टीकोन

समाजातील दीनदुबळ्या लोकांची दैन्यावस्थ कशी दूर करता येईल हा एकच प्रश्न जोतीरावाचा मनात कायम होता. हे उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी त्यांनी लोक शिक्षणाचा मार्ग स्वीकारला पण त्यांचा बरोबर राजकीय सत्ता हे समाज परीवर्तनाचे महत्वाचे साधन आहे याची त्यांना जाणीव होती.

शुद्रातिशूद्रांचे सामाजिक दास्य नाहीसे होऊन त्यांना राजकीय अधिकार पदे मिळाली तसेच समाजात त्यांना समान दर्जा प्राप्त होईल अशी धारणा त्यांची होती. यासाठी शासनानी पुढाकार घेतला पाहिजे असा त्यांचा आग्रह होता. तसेच शुद्रातिशूद्रांनी आपली उदासीनता आणि न्यूनगंड सोडून शासनाच्या प्रयत्नांना प्रतिसाद दिला पाहिजे. ब्रिटीश राजवट ही उदारमतवादी आणि न्यायप्रिय असल्याने कष्टकरी जनतेला आपली प्रगती साध्य करण्याची संधी आहे असे त्यांना वाटत होते.

इंग्रजी राजवटी कष्टकरी जनतेला न्याय मिळेल असे जोतीरावांना वाटत होते. परंतु हे राज्य निर्माण होण्यापूर्वी भारतातील जुन्या राजवटीचा कारभार अंदाधुंदीचा होता. त्यांच्या मनमानी कारभाराला विटले होते. शेतकऱ्यांची स्थिती अत्यंत हलाखीची होती. राज्यकर्ते मात्र यज्ञयाग ब्राम्हण भोजने तीर्थयात्रा यात गडून गेले होते. प्रजेची लुटमार चालू होती या परिस्थितीत इंग्रजी राज्य आले हे लोकांना दैवी वरदान वाटले.

लोकहितवादी न्याय रानडे, तेलंग इ. विचारवंता प्रमाणेच मा. जोतीराव फुले यांचा न्याय निष्ठेवर आणि उदारमतवादावर विश्वास होता शुद्रातिशूद्रांची गुलामगिरीतून सुटका करण्यासाठी ईश्वरी योजनेने इंग्लंड आणि भारत यांचा संबंध जुळून आला आहे. अशी त्यांची धारणा होती तरी देखील इंग्रजांच्या प्रत्यक्ष राज्यकारभारात कष्टकरी जनतेवर अन्याय होतांना दिसला तेव्हा सडेतोड शब्दात ते आपले मत व्यक्त करीत असत

सामाजिक क्षेत्रात उच्च जातीची मत्केदारी आहे ती नाहीशी झाली पाहिजे इतर जातींना त्यात जागा मिळाल्या पाहिजेत बहुजन समाजात शिक्षणाचे प्रमाण वाढले पाहिजे यामुळे योग्य ते तरुण पुढे येऊन जबाबदाऱ्या पार पडू शकतील यासाठी सरकारने प्रयत्न केले पाहिजेत असा जोतीरावांचा आग्रह होता

सामाजिक सुधारणे बाबत तटस्थ वृत्तीवर जोतीरावांचा आक्षेप होता. ब्रिटीश राज्यकर्त्यांनी प्रारंभीच्या काळात समाज सुधारणा घडवून आणण्यासाठी काही कायदे केले होते सन. १८५७ च्या उठावानंतर ते या बाबत साधन बनले धार्मिक, सामाजिक क्षेत्रात आपण फार हस्तक्षेप केले तर लोकात अगंनोप निर्माण होईल, या भीतीने त्याबाबत त्यांनी तटस्थेचे धोरण स्वीकारले, परंतु

